

**KÖMÜRDEN ÇIKIŞ
TARTIŞMALARI EKSENİNDE
ÇAYIRHAN MAHALLESİ VE
ADİL DÖNÜŞÜM
ARAŞTIRMA RAPORU
[2022]**

[03.08.2022]

**İklim Değişikliği Politika ve
Araştırma Derneği**

Yazarlar: Dr. Alkan Üstün - Dr. Bahattin Cizreli

KÖMÜRDEN ÇIKIŞ TARTIŞMALARI EKSENİNDE ÇAYIRHAN MAHALLESİ VE ADİL DÖNÜŞÜM

ARAŞTIRMA RAPORU

Çevre Mühendisi Dr. Baran Bozođlu'nun başkanlığını yürüttüğü İklim Değişikliği Politika ve Araştırma Derneği, Türkiye'de kömür madenciliği gibi karbon yoğun sektörlerden çıkış sonrasında belirecek olası ekonomik ve sosyal değişiklikler üzerine Çayırhan Mahallesi'nin örnek alındığı bir saha araştırması gerçekleştirmiştir. Araştırmayı Bartın Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden Dr. Alkan Üstün ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden Dr. Bahattin Cizreli yürütmüştür.

İklim Değişikliği Politika ve Araştırma Derneği (İDPAD) olarak araştırmayı şu temel soru ekseninde gerçekleştirdik: Türkiye'deki hem ekonomik hem de kültürel olarak kömüre bağımlı yerleşim alanları yakın gelecekte oluşması muhtemel bir fosil yakıtlardan çıkış sürecine hazırlıklı mıdır? Bu soru doğrultusunda somut olarak saha araştırmasının yürütülmesi amacıyla örnek yerleşim birimi olarak Ankara ili Nallıhan ilçesinde bulunan Çayırhan Mahallesi seçilmiştir. İDPAD olarak daha önce 2020 yılında benzer bir araştırmayı Zonguldak özelinde gerçekleştirmiştik. Söz konusu araştırmalar, aralarında belli paralellikler bulunmasına karşın iki düzeyde farklılaşmaktadır. Birincisi Zonguldak'ın Çayırhan'dan hem popülasyon hem de ekonomi açısından daha büyük olmasıdır. İkinci ve önemli bir nokta ise Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında yakın zamanda attığı adımların, kömürden çıkış sürecini daha gerçekçi biçimde gündeme taşımasıdır. Özellikle Ekim 2021'de Paris Anlaşması'na taraf olunması, ilgili bakanlığın isminin değişmesi ve bünyesinde İklim Değişikliği Başkanlığı'nın kurulması ile net sıfır emisyon hedefi için 2053 yılının zikredilmesi öne çıkan gelişmelerdendir. Bu çerçeveden bakıldığında bugün artık kömürden çıkış uygulamalarının yakın gelecekte somutlaşacağını düşünmenin ve buna hazırlık yapmanın gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Araştırmanın temel amaçlarından biri, kömürden çıkış sürecine ilişkin kentin algısını anlayabilmektir. Çayırhan'da madencilik ve termik santral faaliyetleri ile kentin ekonomik ve sosyal hayatı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Çayırhan'da bulunan linyit madeni 1977, hemen karşısında yer alan termik santral ise 1987 senesinde işletmeye açılmıştır. 2000-2020 yılları arasında özel sektöre devredilen santral, 2020 yılında tekrar kamuya geçmiştir. Çayırhan Mahallesi'nin nüfusu 8.600 olmakla beraber güncel olarak madende 1.700, termik santralde ise 700 kişi çalışmaktadır. Bu iki sayı birlikte değerlendirildiğinde ve çalışanların aileleri de hesaba katıldığında mahallenin çok

önemli bir kısmının doğrudan karbon yoğun sektörlerden geçimini sağladığı anlaşılmaktadır. Kömür madeninin ve enerji santralının muhtemel kapanışlarına şehir kamuoyunun hazırlıklı olup olmadığını görmek ve bu duruma ilişkin bir tablo ortaya koymak çalışmanın hedefleri arasındadır.

Araştırmanın bir diğer amacı, yeşil enerjiye ve çevre dostu ekonomiye geçiş süreçlerini geniş toplumsal kesimler için avantajlı bir şekilde gerçekleştirmeyi hedefleyen adil dönüşüm (just transition) yaklaşımına ilişkin farkındalık oluşturmaktır. Bu amaçla tüm katılımcılara mülakat sonlarında adil dönüşümü duyup duymadıkları sorulmuştur ve kavramla ilgili bilgilendirmeler yapılmıştır. Adil dönüşüm kavramı temelde yeşil ve sürdürülebilir bir ekonomiye geçiş sürecinde kimseyi geride bırakmayacak şekilde insana yaraşır iş olanaklarının oluşturulmasını içermektedir. Bununla beraber yeni beliren ihtiyaçlar doğrultusunda eğitim programlarının güncellenmesini ve işgücünün niteliğinin artırılmasını da kapsamaktadır. Öte yandan adil dönüşüm, iklim dostu yeşil teknolojilerin geliştirilmesini desteklemektedir. Teknolojik ilerlemenin yanı sıra toplumsal eşitlik ve sosyal adalete ilişkin eşitlikçi ve yenilikçi yaklaşımlar adil dönüşüm kavramı kapsamındadır. Kırılgan sosyal grupların desteklenmesi ve geçiş süreçlerindeki olası olumsuzlukların minimum düzeye indirilmesi amaçlanmaktadır. Dahası, geçişten etkilenecek tüm kesimlerin dönüşüm süreçlerine dair karar alma mekanizmalarına aktif olarak dahil olmaları adil dönüşümün temel bileşenlerindedir.

Araştırma kapsamında öncelikle şubat ayında kapsamlı bir literatür değerlendirmesi yapılmış ve bölgeyle ilgili yazılı kaynaklara ulaşılmıştır. Takip eden mart, nisan ve mayıs aylarında ise Çayırhan, Nallıhan ve Ankara merkezde konu hakkında zengin ve nitelikli bilgi sunabilecek 20 görüşmeciyle yüz yüze derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar arasında Nallıhan ilçe belediye başkanı, Çayırhan linyit madeni ve termik santralının yöneticileri, bu işletmelerde çalışan ve buralardan emekli olan mühendisler, madenin ve santralin yetkili işçi sendikalarının temsilcileri, siyasi partilerin ilçe başkanları, Nallıhan ilçe tarım müdürü, Çayırhan Mahallesi'nin şimdiki ve önceki muhtarları, bölgedeki su ürünleri ve el işi ürünleri kooperatiflerinin yöneticileri, Ankara Kalkınma Ajansı uzmanları, TEMA yetkilileri ile mahalle sakinleri bulunmaktadır. Görüşmelerden elde edilen tüm veriler, araştırmayı yürüten iki uzman sosyolog tarafından değerlendirilmiş ve öne çıkan analiz maddeleri aşağıdaki bölümde özetlenmiştir.

ARAŞTIRMANIN TEMEL BULGULARI VE ANALİZ SONUCUNDA BELİREN TEMALAR

Bölgenin Ekonomik ve Kültürel Temellerinin Kömüre Bağımlı Olması

Çayırhan'ın bir yerleşim yeri olarak büyümesini sağlayan, bölgedeki linyit madeni ve termik santraldir. Madencilik faaliyetleri ve santral, bölgenin hızla nüfuslanmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle Batı Karadeniz illerinden gelen göçler, Çayırhan'da melez bir kültür oluşturmuştur. Güncel olarak madende yaklaşık 1.700, santralde ise 700 civarı kişi istihdam edilmektedir. Söz konusu işkollarında çalışanların aileleri ile yan sektörler göz önünde bulundurulduğunda Çayırhan nüfusunun neredeyse tamamının temel geçim kaynağını doğrudan ve dolaylı olarak karbon yoğun işler oluşturmaktadır. Bununla beraber Çayırhan'da çalışanların bir kısmı, çevre ilçeler olan Beypazarı ve Nallıhan'da yaşamaktadır ya da tüketim ihtiyaçları için bu ilçelere gitmektedir. Çayırhan, çevresindeki yerleşim alanlarıyla yoğun ekonomik ve sosyal etkileşim içindedir. Bu nedenle Çayırhan'a dair alınacak kararlar kaçınılmaz olarak çok daha geniş ve bütünleşik bir bölgeyi etkileyecektir. Kömürden çıkış politikaları doğrultusunda bu iki üretim alanından biri ya da ikisinden vazgeçilmesi durumunda Çayırhan ekonomisinde dikkate değer bir daralma ve nüfus küçülmesi söz konusu olacaktır. Bölgenin kalkınmasında, ekonomik ve sosyal yaşamında kömürün çok önemli bir rolü olduğu anlaşılmaktadır. Bölge yalnızca ekonomik olarak değil, kültürel olarak da kömür madenciliği ve termik santral sayesinde gelişmiştir. Bu iki tesisin sunduğu sosyal imkanlar bölgede kültürel gelişme ve canlılığı sağlamıştır.

Mevcut Yaşam Şartlarını Sürdürme Güdüsü

Çayırhan sakinlerinin mevcut ekonomik durumu, ülke ekonomisinin ortalama seviyesine kıyasla daha iyi bir düzeydedir ve sakinler bundan memnuniyet duymaktadır. Halihazırdaki ekonomik düzeyi koruma çabası, bir güdüye dönüşmüştür. Örneğin bu güdüyle hareket eden görüşmeciler, kömür madenciliğine bağlı enerji üretiminin çevreye ve sağlığa zarar verdiği yönündeki düşüncelere mesafeli durmaktadırlar. Her ne kadar kimi katılımcılar gündelik hayatlarından verdikleri örneklerle çevresel tahribatları dile getirseler de bu konunun bilinç düzeyine ulaşmadığı görülmektedir. “Asit yağmurları, balkonda alınan gaz kokusu, park halindeki otomobillerin üzerindeki toz tabakası, tarım ürünlerinin daha erken çürümeye başlaması” gibi bir dizi somut gözlem katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bununla beraber bölgedeki çevresel sorunlar ve sağlık problemleri gündemleştirilmemektedir. Öte yandan sakinler arasında geleceğe dair bir zihinsel planlamanın ya da hazırlığın bulunmadığı söylenebilir. Çünkü bölge insanının dünya görüşü

mevcut ekonomik organizasyona göre şekillenmektedir. Katılımcıların kömür madenciliği ve kömürden çıkış hakkındaki argümanları bu dünya görüşünden beslenmektedir.

Siyasi Meşruiyet Oluşturma Çabası

Görüşmecilerin hemen hepsi madencilik ve buna bağlı enerji üretimini desteklemektedir. Mevcut şartları sürdürme güdüsü, siyasi argüman düzeyinde yerli ve milli bir söyleme bürünmektedir. Bu söylem iki ana sütun üzerinde yükselmektedir. Birincisi, Türkiye'nin milli bağımsızlığının enerjide dışa bağımlılıktan kurtulmakla mümkün olabileceği görüşüdür. Bu görüşü savunanlar yenilenebilir enerji kaynaklarına ve yeni filtrasyon tekniklerine karşı değildir. Ancak bu teknolojiler sağlanana kadar ülkenin ekonomik büyümesini sağlayabilmek adına madenlerin çıkartılması gerektiğini savunmaktadırlar. Mevcut söylemin ikinci boyutunu, Batıya karşı şüphelik oluşturmaktadır. Görüşmecilerin neredeyse tamamı Batı olarak ifade ettikleri (ki burada kastedilen çoğunlukla Kıta Avrupası ülkeleridir) siyasi odağın Türkiye'nin kalkınmasını engellemek istediğini düşünmektedir. Karbon vergileri, kirlilik limit değerleri, yeni çevreci teknolojiler ve çevre konusundaki hassasiyetin, Türkiye'nin Batıyla olan rekabetinde geri kalmasına neden olacağı düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu çerçevede görüşmecilere Türkiye'nin 2053'te ulaşmayı vaat ettiği net sıfır emisyon hedefi ve bu hedef doğrultusunda termik santrallerin kapanması ihtimali hatırlatıldığında görüşmeciler bu olasılığı gerçekçi bulmadıklarını kesin bir dille beyan etmişlerdir. Bu iddialarını ise Türkiye'nin artan enerji ihtiyacına dayandırmaktadırlar. İkinci argümanları ise bölgede termik santralin geliştirilmesine yönelik yatırım araştırmalarının bulunmasıdır. Bu bağlamda bir taraftan hem mevcut santralin kapasitesinin artırılması hem de santralin asgari 15 yıllığına yeniden özel sektöre devredilmesi gündemdedir.

Görüşmecilerin Politika ve Uygulama Önerileri

Görüşmeciler, merkezi hükümet tarafından dikkatlice organize edilmemiş bir kömürden çıkış sürecinin bölge halkını mağdur edeceğini düşünmektedir. Geçiş sürecinin gerçekçi biçimde planlanması ve yeni istihdam olanaklarının kamu otoritesi tarafından oluşturulması beklenmektedir. Bölgenin 1970'lerden 2000 yılına kadar kamu kuruluşları sayesinde kalkınmış olması, geleceğe dair projeksiyonlarda da devletin başat aktör olarak düşünülmesine neden olmaktadır. Bununla beraber katılımcılar, kömür dışında öncelikli olarak yine başka sanayi yatırımlarını alternatif görmektedirler. Soda madenciliğinin geliştirilerek sürdürülmesi, mobilyacılık ve tekstil öne çıkan önerilerdir. Yine merkezi otorite eliyle bölgenin kalkınmasını sağlamak adına bir askeri tesis kurulması isteği de vurgulanmıştır. Tarım, hayvancılık ve turizm sektörlerinde ise ikili bir tutum görülmektedir. Çok sayıda katılımcı Nallıhan ve civarının tarımsal olarak zengin imkanlara sahip olduğunu belirtmekte,

bu tarımsal potansiyeli açığa çıkarmak için merkezi planlama ve teşvik talep etmektedir. Bu fikirde olmayanlar ise bölgenin tarım ve hayvancılık için uygun olduğunu düşünseler dahi bu alanlarda üretilecek ekonomik değerin bölgedeki nüfusun ihtiyaçlarına cevap veremeyeceğine inanmaktadır. Geleceğe dair ekonomik senaryolarda turizm, çok daha küçük bir alanı işgal etmektedir. Nallıhan Kuş Cenneti ve Antik Roma kalıntılarının ilgi çekeceği düşünülse dahi bölgenin turizm gelirinin dikkate değer miktarda olamayacağı öngörülmektedir. Çayırhanlılar ekonomik kalkınma için yerel özerkliğin sağlanmasını bir zorunluluk olarak görmektedir. Çayırhan Mahallesi 2014 Yerel Seçimlerine kadar belde belediyesiyken bu tarihten itibaren Nallıhan İlçesine bağlı bir mahalleye dönüştürülmüştür. Nallıhan ise pek çok konuda Ankara Büyükşehir Belediyesine bağlanmıştır. Bu nedenle hem Çayırhan hem de Nallıhan sakinleri 6360 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunundan şikayetçidir. Bu kanunun Nallıhan ve Çayırhan'ın yönetsel özerkliğini tesis edecek düzlemde değiştirilmesi talep edilmektedir. Ayrıca Çayırhan sakinleri Nallıhan'a bağlı olmanın çeşitli dezavantajlarını sıklıkla vurgulamakta, kendilerinin Beypazarı'na daha entegre olduklarını belirtmektedir. Daha önce kolaylıkla halledilen işlemler için Nallıhan'a gitmek zorunda kalınmakta, altyapı sorunlarında ise mahalleden 125 km uzaklıktaki Ankara Büyükşehir Belediyesi'nden hizmet talep edilmektedir.

ARAŞTIRMANIN ÇIKTILARI DOĞRULTUSUNDA SUNULAN ÖNERİLER

Bu araştırmanın temel amaçlarından biri, termik santral ve kömür madenciliğinin olası tasfiyeleri durumunda bölge sakinlerinin adil bir dönüşüme dair beklenti düzeylerini anlamaya çalışmaktır. Bu nedenle her görüşmenin sonunda görüşmecilere adil dönüşüm kavramı ve bu kavrama dair fikirleri sorulmuştur. Ancak tüm görüşmeciler söz konusu kavramı duymadıklarını ifade etmişlerdir. Kavramın içeriği kendilerine açıklandığında ise bunun güzel bir temenni olduğunu fakat Türkiye şartlarında uygulamaya konulmasının pek mümkün olmadığını dile getirmişlerdir.

Bölgede beklenen, alternatif sektörlere geçişi hedefleyen bir adil dönüşümün yerine karbon yoğun enerji üretiminin artırılarak sürdürülmesidir. Görüşmecilerin kavrama dair farkındalık düzeyi, tüm bulgularla birlikte bir kültürel analizi gerekli kılmaktadır. Söz konusu planlama ve hazırlık sürecinin gerçekçi ve özellikle kırılgan toplumsal kesimlerin fayda sağlayabileceği bir şekilde tasarlanmasının adil dönüşüm yaklaşımıyla mümkün kılınabileceği düşünülmektedir.

Bu çerçevede, olası kömürden çıkış sürecinde bölgenin kömüre bağımlı yapısı dikkate alınarak geçiş sürecinin yalnız Çayırhan'ı değil, Nallıhan ve Beypazarı'nı da etkileyeceği göz önünde bulundurulmalıdır ve ortaya koyulacak planlar bu bütünleşik bölgeyi kapsamalıdır. Çevre dostu yeşil ekonomiye geçiş planının basamakları dikkatlice tasarlanmalıdır. Bu doğrultuda:

-
- **Merkezi hükümetin, 2053 net sıfır emisyon hedefiyle ilgili olarak termik santrallere ve kömür madenlerine dair projeksiyonunu açıklaması,**
 - **Muhtemel bir tasfiye durumunda kimseyi geride bırakmayacak şekilde insana yakışır iş olanaklarının sunulması,**
 - **Yeniden istihdama yönelik mesleki yetkinliği artırıcı nitelikte eğitim olanaklarının sağlanması,**
 - **Yenilenebilir kaynaklı yeşil teknolojilere yönelik eğitimlerin yanında bölgenin mevcut potansiyeli doğrultusunda tarım odaklı mesleki eğitimin sunulması,**
 - **Tarımsal politikalarının bölge sakinlerinin çiftçiliğe yönelmelerini artıracak şekilde belirlenmesi,**
 - **Tarımsal üretimin teşviki için elektrik ve su hizmetlerinin kırsal alanlarda yaşayan vatandaşlara daha cazip tarifelerle sunulması,**
 - **Bölge sakinlerine yönelik olarak iklim değişikliği ve çevre kirliliği konusunda farkındalık eğitimlerinin düzenlenmesi,**
 - **Söz konusu geçiş sürecinden yoğunlukla olumsuz etkilenmesi muhtemel olan (kadınlar, yaşlılar, engelliler gibi) kırılgan sosyal grupların özellikle desteklenmesi,**
 - **Karbonsuz dönemi mümkün kılacak planlama ve uygulamalarda bölge halkıyla istişare edilmesi, diyaloga dayalı aktif katılımcı bir sürecin işletilmesi,**
 - **Yenilenebilir enerji yatırımlarına ilişkin teknik ve iktisadi alt yapının bölgede ulaşılabilir kılınması,**
 - **Tüm bu unsurların hayata geçirilebilmesi için gerekli finansal kaynakların oluşturulması ve çeşitlendirilmesi önerilmektedir.**